

Haberler

GYULA NÉMETH

(2.11.1890 Karczag - 14.12.1976 Budapeşte)

Nuri Yüce

Macar dost ve meslektaşlarımızdan haber aldığımızı göre 14 Aralık (1976) sabahı büyük Macar bilgini, değerli türkolog Gyula Németh 86 yaşında vefat etmiştir. Son iki ayda hastalığı çok ağırlaştığı halde, Schatz von Nagyszentmiklós adlı yeni bir makalesini hazırlamakla meşgul olmuş ve böylece en son günlerinde bile ilmi çalışmalarından bir an geri kalmamıştır. Ne yazık ki 85-nci yaş günü armağanı olarak çıkarılan kitabı görmek artık ona nasip olamıyor.

Németh 2 Kasım 1890-da Orta Macaristanda Büyük Kumanya denilen bölgede Szolnok ilinin Karczag ilçesinde doğdu. Ailesi çok yoksuldu. İlkokuldan sonra orta öğretimini yapabilmesi ancak gösterdiği olağanüstü başarı sayesinde mümkün olur. Kısa zamanda Latinceyi, Yunancayı ve yaşayan öteki yabancı dilleri öğrenir. Okumaya ve öğrenmeye olan ilgisi herşeyin üstünde olan Németh daha 14 yaşında iken Türkçe öğrenmeye başlar ve iki yıl sonra yaz tatilinde bir okul arkadaşıyla birlikte Türkçeyi yerinde duyup daha iyi öğrenmek için İstanbul'a gelir. Bu gezinin masraflarını, verdiği yabancı dil derslerinden kazanarak biriktirebildiği parasıyla karşılar. Türklerden gördüğü yakınlık onun Türkçeye ve Türkiye'ye olan ilgisini bir kat daha artırır ve ertesi yaz yine Türkiye'ye gelir, bu kez Aydın ve İzmir'e kadar gider. Gezi notlarını *Budapesti Hirlap* gazetesinde yayımlar. [*Kisáziában* (= Anadolu'da): BH 28, No. 189 (7 Ağustos 1908), 11-12].

Artık Németh gelecekteki çalışmalarının Macar-Türk münasebetleri ve Türkoloji üzerine olmasına karar verir.

1909 yaz döneminde olgunluk imtihanını pekiyi derece ile başarır. Üniversiteye girmeden önce, yazın, Kırım'a gider, orada Tatar aydınları ile tanışır, Kırım'ın tarihî yerlerini gezer. Gördüklerini yine *Budapesti Hirlap* gazetesinde yayımlar (*Tatár földön*) (= Tatar topraklarında): BH 289, No. 187 (8 Ağustos 1909), 12-13].

1909 güz döneminde Budapeşte Üniversitesine girer. Alman ve Macar filolojilerinde okur, ama asıl çalışmaları Türk filolojisi alanında olur. Ünlü

macar filolog ve şarkiyatçılarından Zoltán Gombocz, Ármin Vámbéry, Ignác Goldziher, János Horváth, Bernát Munkácsi, Ignác Kunos ile yakın alâka kurar.

Uluslararası Orta ve Doğu Asya Kurumu'nun Macar Komitesi desteği ile daha üniversitenin ikinci sınıfında iken 1910 yazında Balkar ve Kumuk dillerini incelemek için Kafkaslara gider. Derlediği çok değerli dil malzemesini Keleti Szemle dergisinde yayınlar (*Kumük és balkar szojeğyzék (Kumükisches und balkarisches Wörterverzeichnis)*: KSz 12 (1911), 91-153. *Proben der kumükischen Volksdichtung* (I): KSz 12 (1911), 274-308; (II): KSz 13 (1912), 129-173).

1911-12 yazlarında Leipzig'de H. Stümme'nin yanında çalışır. Daha bir üniversite öğrencisi iken Uluslararası Orta ve Doğu Asya Kurumu'nun Macar Komitesi'ne üye seçilir ve bu kurum tarafından ertesi yıl yazın Ufa'daki Çuvaşlar arasında araştırma yapmağa yollanır. 1913-14 ders yılında devlet adına burslu öğrenci olarak Leipzig, Berlin ve Kiel Üniversitelerinde H. Stümme, G. Jacob, M. Hartmann, W. Wundt ve K. Bergmann'ın derslerini dinler.

A. Vámbéry 1913-te ölünce üniversitedeki Doğu Dilleri Kürsüsü boşalır. Németh 1914 yılında üniversiteyi bitirir ve doktorasını yaparak boşalan kürsüye 1916 yılında profesör tayin edilir. 1918-de de ordinaryüslüğe yükseltilir.

Németh yalnız ilim adamı olarak kalmaz aynı zamanda çok başarılı bir teşkilatçı olarak da faaliyetlerde bulunur. 1920 yılında kurulan Körösi Csoma Kurumunda onun çok emeği vardır. Keleti Szemle'nin yerine geçen Körösi Csoma-Archivum dergisinin yöneticileri arasında yine Németh bu dergiyi dünya türkolojisinin en kaliteli yayın organı haline getirir. Bundan başka Macar Dilcilik Kurumu, Macar Etnografya Kurumu, Macar Tarih Kurumu ve Minerva Kurumunun yönetim kurulu üyesi olur. 1922-de Macar Bilimler Akademisine muhabir üye ve 1935-de de aslı üye seçilir, daha sonra ise şube sekreteri olur.

1930 yılında Türk Filolojisi Enstitüsünü kurar. Felsefe Fakültesinin iki kez dekanı, iki kez dekan yardımcısı ve bir kez de Budapeşte üniversitesinin rektörü olarak vazife görür (1947-49). 1932-33 yıllarına rastlayan dekanlığı sırasında üniversite reform tasarısını hazırlar ve böylece Macar üniversitelerinde modern eğitimin kurulması için en önemli bir adım atılmış olur.

1931-de Helsinki'deki Ugro-Fin Kurumuna haberleşme üyesi seçilir. 1937-de Corvin çelenk ödülünü alır. 1938-de Estonya Bilginleri Kurumuna şeref üyesi seçilir. 1939-da Ulusal Bilim Kurumları ve Enstitüleri Federasyonu başkan yardımcısı, yine aynı yıl Macar Topluluğu Bilimi Enstitüsü mü-

dürü olur. 1948-de en büyük devlet ödülü olan Kossuth ödülünü İnci derecesini alır. 1949-da Macar Bilimler Akademisinin dil ve edebiyat kolu başkanı olur ve Akademi başkanlığına üye seçilir. 1950 yılında Macar Bilimler Akademisi tarafından çeşitli dış ülkelere resmî inceleme gezileri yapmaya gönderilir. Yine aynı yıl Budapeşte Belediye Meclisine üye seçilir. 1951-de Macar Halk Cumhuriyeti madalyasının 4ncü derecesini alır. Yine aynı yıl Macar Dilcilik Enstitüsünün müdürü olur. Ayrıca uzun yıllar Macar-Sovyet Dostluk Cemiyetinin başkan yardımcılığında bulunur. 1954-de Bulgar Bilimler Akademisine, 1955-de Berlin'deki Alman Bilimler Akademisine muhabir üye seçilir. 1957-de Türk Dil Kurumu onursal üyeliği ve yine aynı yıl Royal Asiatic Society ile Societas Uralo-Altaica'ya üye olma hakkı verilir.

Dağa üniversite öğrencisi iken ilmi eserler veren Németh'in çalışmalarının özünü Macar tarihi ve eski Macar-Türk münasebetlerinin açıklığa kavuşturulması teşkil eder. Bu çabanın en olgun meyvesi 1930 yılında yayınladığı *A honfoglalo magyarság kialakulása* (= Yurt kuran macarlığın teşekkülü), Budapest 1930. 350 s. adlı değerli eseridir. Bu eserinde Németh, Macarların Orta-Avrupa medeniyetine katılmadan önce bin yıl kadar Türk kavimleriyle bir arada yaşadıklarını ve bu çağa ait bilgilerin kaynaklarda olmadığını bu eksikliğin ancak Türk kavimlerinin etnografya, dil, v.s. kalıntılarından bize kadar gelenlerinin çok iyi işlenip değerlendirilmesi ile giderilebileceği fikrini ileri sürer ve bu yönde çalışır. Bu başarılı eserinden dolayı Macar Bilimler Akademisi ona Marczibanyi ödülünün 2nci derecesini verir.

Németh'in tarih araştırmalarıyla ilgili çok önemli bir başka çalışması eski Macar ve Peçenek oyma yazıları üzerine olanıdır. Nagyszentmiklós definisinde bulunmuş olan altın kapların üzerindeki Peçenek oyma yazısının, yaptığı yoğun araştırmalar sonucu, 7-8 nci y.y.lara ait olan Köktürk kitabelerinden geldiğini göstermiştir. Bu konu için bk.: *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklos, mit zwei Anhängen: I. Die Sprache der Petschenegen und Kumanen; II. Die ungarische Kerbschrift* (BOH II). Budapest-Leipzig, 1932, 84 s. VI lev.

Németh, Hunlar, Avarlar, Sabırlar, Hazarlar, Köktürkler, Peçenekler, Kumanlar ve Bolgarlar gibi eski Türk kavimlerinin dili ve tarihi ile de uğraşmış ve bunlar üzerine değerli makaleler yazmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Die Rätsel des Codex Cumanicus*: ZDMG 67 (1913), 577-608; *Die köktürkischen Grabinschriften aus dem Tale des Talas in Turkestan*: KCsA 2 (1926), 134-43; *Zur Erklärung der Orchoninschriften*: F. Giese Arm. (Berlin 1941), 35-45. (Türkçesi: S. Buluç, TDED 1 (1946)); *Der Volksname türk*: KCsA 2 (1927), 275-81; *A magyar népnév, a magyar törzsnevek, a kazar népnév* (= Macar kavim adı, Macar kabile adları, Hazar kavim adı): MNy 35 (1939), 63-71; *A hunok*

nyelve (= Hunların dili): *Attila és hunjai* (= Attila ve Hunları (MSzK 16), Budapest 1940), 217-226; *Hunok és magyarok* (= Hunlar ve Macarlar): *a.y.*, 265-70; *Die Volksnamen quman und qûn*: KCSA 3 (1940), 95-109; *A zárt é bolgartörök jövevényiszavainkban* (= Macarcanın Bolgar Türklerinin dilinden alınma kelimelerindeki kapalı e sesi): MNy 38 (1942), 1-11; *A kunok neve és eredete* (= Kümanların adı ve kaynakları): Századok (= Yüzyıllar) 76 (1942), 166-78.

Türklerin eski çağı ve anayurdunun neresi olduğu hakkında değerli fikirleri ileri sürdüğü eseri şudur: *A törökség öskora* (= Türklerin eski çağı: A. Berzeviczy Arm. Budapest 1934, 158-74 (Türkçesi: Ş. Baştav, Ülkü 15 (1940), 299-306; 509-18). Németh'e göre Türklerin anayurdunu Orta veya Doğu Asyada değil, Batı Asyada Altay ve Ural sıradağları arasındaki düzlüklerde aramak gerekir. Türkler bu anayurtlarından M.Ö. 1000-500 yıllarında ayrılıp başka yerlere yayılmış olmalıdırlar.

Bir başka önemli makalesi de şudur: *Az uráli és török nyelvek ősi kaposolata* (= Ural ve Türk dillerinin en eski bağları): NyK 47 (1928), 62-84.

Németh Köktürkçeden bugünkü türkçeye, Çuvaşçadan Yakutçaya kadar Türkçenin eski, yeni bütün dallarıyla meşgul olmuş ve ele aldığı her çetin ve karmaşık meseleyi en ilmi ve ciddi bir şekilde incelemiştir.

Türk dilinin grupları arasında Oğuz grubunun zengin dil malzemesi bakımından en çok araştırılmağa elverişli bir alan olduğunu kabul ederdi. Daha 1919-da yayınladığı *Das Ferah-nâme des Ibn Hatib. Ein osmanisches Gedicht aus dem XV. Jahrhundert*: Le Monde Oriental 13 (1919), 145-84. incelemesinde eski Osmanlıca'nın dil özelliklerini doğru bir şekilde tesbit etmiştir.

Balkan türkçesi ve diyalektolojisi üzerine yaptığı araştırmalar da çok önemlidir. *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*. Sofia 1956. 74 s. *Die Türken von Vidin*. Budapest 1965. 420 s. *Die türkische Sprache in Ungarn im siebzehnten Jahrhundert*. Budapest 1970. 214 s. 215-282 s. Faksimile. gibi eserleri bu alandaki en değerli örneklerdir.

Çıkardığı ve yönettiği *Turán* (1918), *Körösi Csoma Archivum* (1921-41), *Bibliotheca Orientalis Hungarica* (1928-32), *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* (1951-), *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* (1951-) gibi dergilerle Türkoloji ilim alemine çok büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Németh hem değerli bir bilgin ve hem de çok iyi bir hoca idi. Pek çok talebeşi bugün altayist, türkolog ve tarihçi olarak isim yapmış kişilerdir. Bunlardan bazıları şunlardır: L. Ligeti, J. Eckmann, L. Rásonyi, D. Sinor, K. Cséglédy, M. Räsänen, H. Eren, T.H. Kun, G. Hazai, A. Róna-Tas, G. Kara, E. Schütz, S. Kakuk, İ. Kafesoğlu, Ş. Baştav, J. Blaskovics, H. Z. Koşay, K. Nagy v.b.